

STAMBOOM DOSSIER

HERTOG REINALD-II VAN GELRE EN GRAAF VAN ZUTPHEN (1295 - 1344)

Ook wel genoemd bijgenaamd De Zwarte of De Rode.

Ook geschreven als Reinoud II of als Reinaert II van Gelderland.

Gehuwd-1 met Sophia de Berthout van Mechelen

Gehuwd-2 met Eleonora van Engeland.

*Versie 1.3 131012 bewerkt door ir. Rene A.M. Martens RI
als hoofdstuk van het boek:*

© 2012 Van Hamaland - Van Gelre - Van Hoenselaar

Geboren 1295
Vader: Graaf Reinald-I van Gelre (de Strijdbare)
Moeder: Margareta van Vlaanderen (van Limburg)
Gehuwd-1 11 januari 1311 te Roermond met Sophia de Berthout van Mechelen
Gehuwd-2 20 oktober 1331 te Nijmegen met Eleonora van Engeland
Gestorven Arnhem - 12 oktober 1343
Begraven Klooster Graefenthal

Hertog Reinald II van Gelre (de Zwarte/de Rode)

geboren ca. 1295, overleden op 12 oktober 1343 te Arnhem, begraven Klooster Graefenthal, graaf van Gelre en Zutphen (1318/1326-1339), hertog van Gelre en graaf van Zutphen (1339-1343), werd op de rijksdag te Frankfurt op 19 maart 1339 tot hertog verheven, koopt in 1331 het rijkswood bij Nijmegen.

Gehuwd (1) op 11 januari 1311 te Roermond met Sophia de Berthout van Mechelen, overleden op 6 mei 1329, begraven te Klooster Graefenthal, dochter van Floris de Berthout en Mathilde van Mechelen.

Gehuwd (2) op 20 oktober 1331 te Nijmegen met Eleonora van Engeland, 13 jaar oud, geboren op 8 juni 1318, overleden op 22 april 1355 te Deventer op 36-jarige leeftijd, begraven te Deventer, regente voor Reinald III (1343-1344), dochter van Koning Eduard II van Engeland (1307-1327) en Isabella van Frankrijk.

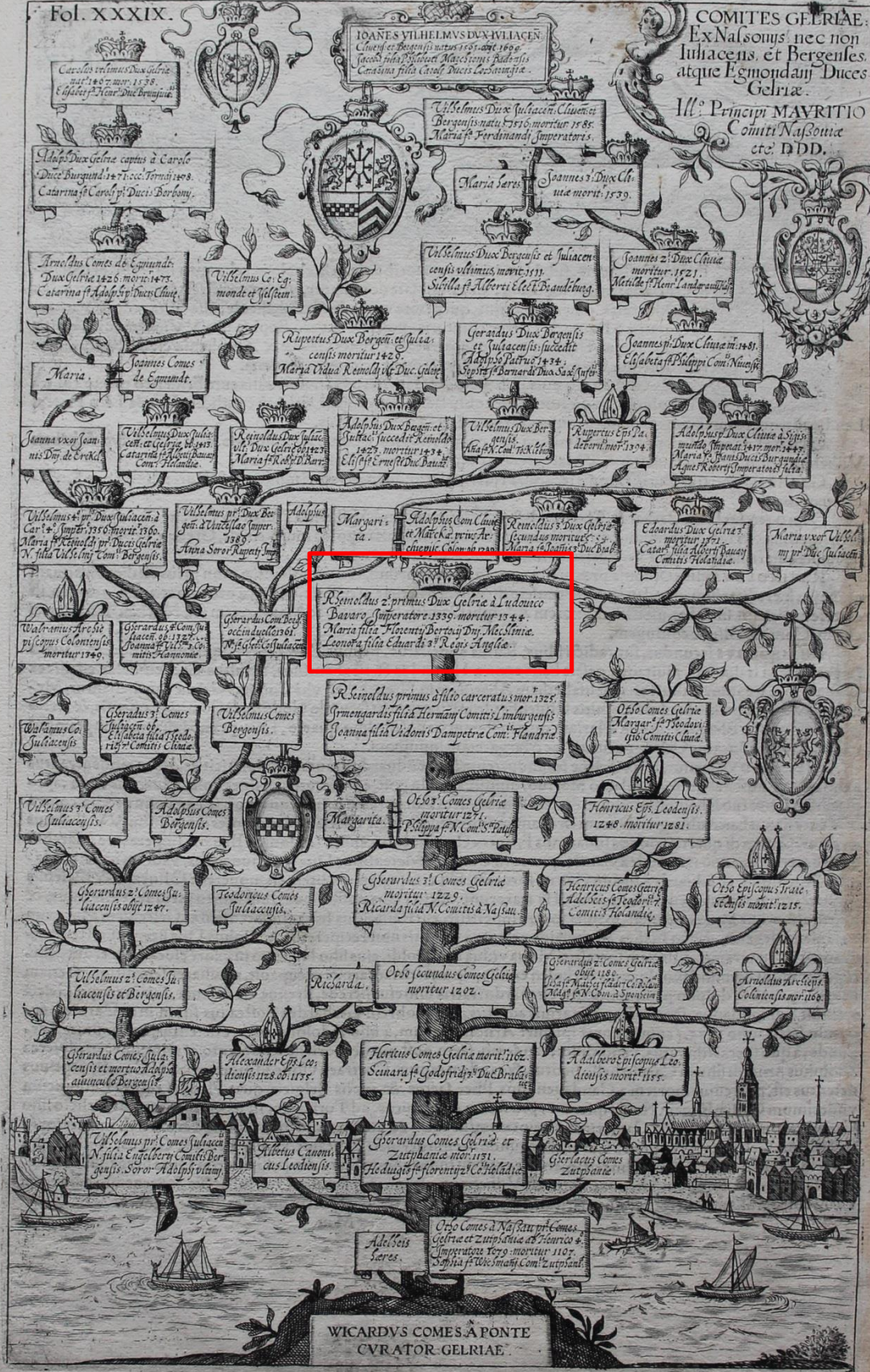

- ❖ Graaf van Gelre en Zutphen (1318/1326-1339),
- ❖ Hertog van Gelre 1339-1343
- ❖ Graaf van Zutphen van 1339-1343.

Tijdsbeeld

- 1295 Geboren
- 11 januari 1311 huwelijk met Sophia de Berthout van Mechelen te Roermond
- 1322 - 1326 De strijd om kasteel Bredevoort
- 1323 Nieuw wapenschild van Gelre
- 1326 - 1339 graaf van Gelre
- 1326 Stadsrechten aan Erkelens
- 1331 koopt het rijkswood bij Nijmegen
- 20 oktober 1331 met Eleanora van Engeland (13 jaar) te Nijmegen
- 1339-1343 Graaf van Zutphen
- 1343 Stadsrechten aan Venlo
- 12 oktober 1343 overleden te Arnhem

Kinderen

Uit het eerste huwelijk:

1. **Margareta van Gelre**
geboren ca. 1320, overleden op 4 oktober 1344, begraven te Mechelen, erfgename van Mechelen, verkoopt in 1333 de heerlijkheid en voogdij Mechelen aan het graafschap Vlaanderen.
Gehuwd op 4 juli 1342 met Gerard van Gulik, zoon van Graaf Willem VI van Gulik.
2. **Hertogin Mechtildis van Gelre**
geboren ca. 1325, overleden Huisssen 21 september 1384, begraven te Klooster Mariëndal te Arnhem, hertogin van Gelre en gravin van Zutphen (1371-1379), tweede oorlog (1372-1379) tussen de Heeckeren (steunen van Mechtildis van Gelre) en de Bronckhorsten (steunen van Maria van Gulik).

Gehuwd (1) op 1 november 1336 met graaf Godefridus van Loos en Chiny, overleden 1342, zoon van graaf Dirk II van Loos en Chiny 1336-1361 (geboren Dirk van Sponheim, Heer van Heinzberg en Blankenburg, Heer van Gruitrode 1346) en Cunigundis van der Mark.

Gehuwd (2) ca. 1348 met graaf Johan I van Kleef, geboren ca. 1292, overleden op 19 november 1368, begraven te Kleef, zoon van graaf Dirk VII van Kleef (1226-1275) en Margaretha van Habsburg.

Gehuwd (3) op 14 februari 1372 te Arnhem met graaf Jean de Chatillon, overleden 1381 te Schoonhoven, begraven te Valenciennes, graaf van Blois, hertog van Gelre en Zutphen (1372-1379), zoon van graaf Lodewijk I van Blois en Johanna van Henegouwen-Beaumont.

3. **Elisabeth van Gelre**
overleden op 10 december 1376 te Klooster Graefenthal te Asperden/Goch - Duitsland, begraven te Klooster Graefenthal. Abdis van het klooster Graefenthal te Asperden.
4. **Maria van Gelre**, overleden november 1397, gehuwd met hertog Willem II van Gulik.

Uit het tweede huwelijk:

5. **hertog Reinald III (de Dikke)**
geboren op 13 mei 1333, overleden op 4 december 1371 op 38-jarige leeftijd, begraven te Klooster Graeventhal, hertog van Gelre en graaf van Zutphen (1343-1361,1371).
Koopt in 1344 de hoge heerlijks rechten van Straelen, in 1347 wordt Roermond hoofdstad van het Overkwartier, in 1350/1355-1361 de eerste oorlog tussen de Heeckeren (steunen van Reinald III) en de Bronckhorsten (steunen van Eduard).
Gehuwd op 14-jarige leeftijd op 1 juli 1347 te Tervueren met Maria van BRABANT, geboren ca. 1325, overleden op 1 maart 1399 te Brussel, dochter van Hertog Johan III van BRABANT en Maria van EVREUX.

Reinald III (geb. 13 Mei 1333, overl. 4 Dec. 1371).

Hij liet één bastaardzoon na, n.l. Johan van Hattem, die door hertogin Mechteld genoemd wordt onze lieve neef, zoon van haar broeder, hertog Reinald.

Hij bezit het slot van Hattem van 1371 tot 1421. In laatstgenoemd jaar verkoopt hij al zijne rechten op Hattem aan Gerhard van Kleef en van de Mark. In 1371 ontvangt hij in Harderwijk geld voor hertogin Mechteld.

6. **hertog Eduard van Gelre**

geboren op 12 maart 1336, overleden op 24 augustus 1371 te Baesweiler op 35-jarige leeftijd, begraven te Klooster Gravendal, hertog van Gelre en graaf van Zutphen (1361-1371).

In 1352 krijgt hij Roermond en de heerlijkheid Kessel van zijn broer, wint de slag bij Tiel in 1361 tegen zijn broer Reinald III en zet hem gevangen.

Gelderse en Gulikse troepen leveren op 22 augustus 1371 strijd tegen de Brabanders bij Baesweiler. De Brabanders verliezen, de hertog van Brabant wordt gevangen genomen, maar Eduard wordt bij de veldslag dodelijk verwond.

Ondertrouwd op 1 november 1368 met Catharina van BEIEREN-HOLLAND, geboren 1358, overleden op 11 november 1400 te Hattem, begraven te Monnikhuizen, dochter van Hertog Albrecht I van BEIEREN en Margareta van BRIEG.

Klooster Graefenthal (Ned: Gravendal)

Tussen de Nieuwe Markt en de Veemarkt in Nijmegen ligt een klein straatje: Gravendal. De naam verwijst naar het cisterciënzer nonnenklooster Gräfenenthal. Als een klooster in vroegere tijd in een stad of daar omheen veel bezittingen had, dan bezat het er vaak een huis, een rentmeesterij, van waaruit die bezittingen beheerd werden en waar leden van de orde bij hun bezoek aan de stad konden verblijven.

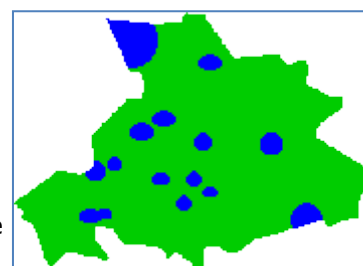
Het cisterciënzer nonnenklooster Gräfenenthal (Gravendal) in de nabijheid van Goch, onder het huidige Asperden was in 1248 gesticht door Graaf Otto II van Gelre aan wie de burcht van Nijmegen was verpand. Het klooster had in Nijmegen een verzameling gebouwen aan de oostzijde van de middeleeuwse Bottelstraat niet ver van het huidige straatje van die naam. Het uitgestrekte complex liep van de Bottelstraat tot aan de Papengas. Het straatje Gravendal houdt de herinnering aan de sinds lang verdwenen gebouwen levend.

Door besluit van Napoleon, 9 Juni 1802, werd het klooster Graefenthal opgeheven.

Zie hoofdstuk over Otto II voor details over Graefenthal.

Een periode van rust

De eerste helft van de veertiende eeuw is misschien wel de rustigste periode in De Graafschap. Graaf Reinald II voert als ruwaard (iemand die waarneemt bij afwezigheid van de landsheer) vanaf 1318 het bewind over Gelre en Zutphen. Hij neemt als ruwaard waar voor zijn krankzinnig verklaarde vader Reinald I. Geboren in 1295 is hij op dat moment 23 jaar oud. Als ruwaard weet Reinald II het bezit van kasteel Bredevoort veilig te stellen.

Reinald II bevestigt enkele steden in hun rechten. Zijn voorouders hebben bepaalde rechten aan de steden verleend waar in de loop der eeuwen onduidelijkheid over is ontstaan. Daarnaast breidt hij de rechten van de steden uit en krijgt ook de plattelandsbevolking rechten, zodat deze niet meer afhankelijk is van de grillen van grafelijke ambtenaren. Tegelijkertijd consolideert de graaf zijn territorium. Een periode van rust is aangebroken in De Graafschap. Onder de verpanding door de Vlamingen is met de organisatie van een ambtelijke bestuursorganisatie aangevangen en Reinald II bouwt daarop voort.

Rond 1323 verandert hij het helmteken van het wapen van een als waaier geploide doek in een met pauwenveren bestoken scherm met daarop de leeuw van het wapen. Dit zal vanaf nu het helmteken van de graven van Gelre blijven.

Instelling van de "waterschappen"

Onder Reinald II wordt een begin gemaakt met de strijd tegen het water. In De Graafschap zijn de boeren alleen langs de IJssel en de Rijn met dijkaanlegging actief. De verplichtingen van boeren bij de aanleg en onderhoud van de dijken en waterlossingen worden in de dijkrechten omschreven. Hiervoor krijgen ze bepaalde rechten op land(gebruik) terug. Zo worden de horige boeren misschien geen vrije mensen, maar kunnen ze evenals vrijen hun rechten laten gelden. Het dijkrecht is daarmee de voorloper van de moderne waterschappen die hun omslag (belasting naar rato van de bezittingen) nog steeds verhalen op de ingezetenen (de mensen die daar belang bij hebben).

Het Zutphense recht

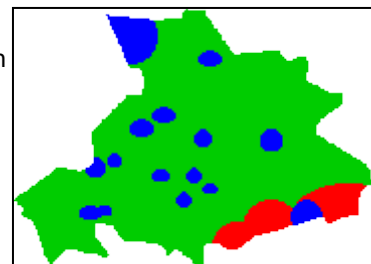

Het lukt Reinald II de edelen die in recht en rang op gelijke hoogte met hem staan te onderwerpen. Hij weet hun goederen te verwerven en geeft ze daarna als leengoed "ten Zutphense rechte" terug. Dit Zutphense recht komt voort uit het Lohse hofrecht en houdt onder andere in dat de goederen bij versterf niet worden verdeeld onder de erfgenamen, maar dat de oudste erfgenamen boven de jongere en de mannelijke erfgenamen boven de vrouwelijke worden gesteld. Soms zijn het allodiale goederen, die de edelen in algehele eigendom bezitten, en soms goederen die ze van de keizer in leen hebben en die ze nu aan de graaf van Gelre overdragen.

Deze overdracht kan drie redenen hebben. Gedwongen, omdat de graaf hen te vuur en te zwaard verslaat. Vrijwillig, om zich een machtige beschermer te verwerven. Of om het Zutphense recht te verwerven, opdat bij overlijden hun goed niet wordt verdeeld. Door dus een duidelijk "rechtvaardig" (de oudste zoon krijgt alles) beleid te voeren willen zijn concurrenten zich graag bij hem aansluiten.

Verdeel en heers

Reinald II verzamelt een groot aantal trouwe edelen om zich heen die hem bijstaan met raad of zwaard. Velen van hen worden als getuige genoemd in de oorkondes die de graaf uitvaardigt. Zo worden zij bij de landspolitiek betrokken én weet Reinald II hen aan de afspraken te binden. In de Achterhoek weet hij te zwaard Aalten, Bredevoort, Winterswijk en Dinxperlo aan zijn gebied toe te voegen ten koste van de bisschop van Munster. Hier en daar laat hij zijn steden verstevigen. Zo mogen Lochem en Groenlo zich van stenen stadsmuren voorzien (voorheen hadden ze aarden wallen).

De edelen uit zijn omgeving krijgen lucratieve hoffuncties toegeschoven. Er zijn vier hoffuncties te vergeven: drossaard, maarschalk, kamerling en schenker. Deze functies zijn eigenlijk voorbehouden aan rijksvorsten, maar net als andere Nederrijnse heren laat Reinald II zich hier weinig aan gelegen liggen. Pas als hij tot hertog wordt verheven krijgt hij wel de bevoegdheid deze ambten in te stellen.

De ideale vrouw

Reinald II huwt op 11 januari 1311 in Roermond Sophia Berthout, de zeer bevallige en rijke erfdochter van Floris Berthout, heer van Mechelen. Reinald II is dan 15 of 16 jaar oud en Sophia is waarschijnlijk jonger. Uit het feit dat hun eerste kind in 1320 wordt geboren en dat ze haar man tussen dan en 1329 nog drie dochters schenkt, valt af te leiden dat Sophia aanvankelijk nog te jong is om kinderen te krijgen.

Haar rijkdom is één van de redenen waarom Reinald II haar ten huwelijk vraagt. Deze familie is al van betekenis in de tijd van Karel de Grote, maar het is een geslacht van handelaars. Derhalve staat zij in rang beneden de graven van Gelre. Reinald II heeft echter veel geld verspild, enerzijds door de twisten met zijn vader en anderzijds door ridderspelen. Zo is het voor Reinald II bijzonder aantrekkelijk om met Sophia te trouwen. Het huis van haar vader wordt een gouden berg of een pakhuis van edelgesteenten genoemd en zijn dochter is zijn enige erfgename. Sophia is op dat moment het rijkste meisje van Europa.

Zij heeft echter meer pijlen op haar boog. Ze is niet alleen rijk, maar wordt geroemd als lief, bevallig en bedreven in vrouwelijke handwerken. Daarnaast is ze zeer verstandig en door haar Brabantse opvoeding de Gelderse edelvrouwen in ontwikkeling ver vooruit op het gebied van machtspolitiek. Zij is bedreven in het bestieren van een grote huishouding en het behartigen van staatszaken. Kortom, de ideale vrouw voor Reinald II.

Sophia en de slag van Hasselt

Op Sophia's raad voert Reinald II een zuiniger beleid. Hij lost langzamerhand zijn verpande goederen in en wordt steeds rijker. Het verpanden van goederen is voor een feodale heer de manier om fondsen te genereren. Langzamerhand krijgt Reinald II alles van zijn bezit terug en kan hij zelf grote geldsommen uitlenen tegen onderpand.

Het aanzien van graaf Reinald II van Gelre is in het Duitse rijk zo hoog gestegen dat keizer Ludwig IV van Beieren de graaf uitnodigt hem te vergezellen bij zijn kroning te Rome. Met een groot gevolg van ridders en knapen trekt hij in gezelschap van de graven van Gulik, Kleef en Berg met de keizer mee. Tijdens deze reis neemt zijn vrouw Sophia de regering waar en wel zo voortreffelijk, dat men de afwezigheid van Reinald II niet eens merkt, zodat wel eens wordt betwijfeld of hij met de keizer is meegereisd, of dat hij zich nooit met de regering bemoeit.

In 1328 is Reinald II bij de kroning van de keizer in Rome. Als de kroningsfeesten nog in volle gang zijn ontvangt Reinald II bericht van Sophia dat hij onmiddellijk terug moet komen. De Luikse opstandelingen, die een van hun talrijke twisten uitvechten met hun Luikse bisschop Arnold van der Mark, hebben in de afwezigheid van de Gelderse graaf kans gezien Gelre binnen te vallen, belust op buit. Reinald II haast zich met zijn gevolg huiswaarts om zijn gebied te beschermen en de Luikse bisschop te helpen de opstand neer te slaan in de slag bij Hasselt.

Er volgt een hevig gevecht. De Luikenaars hebben zich met een bende Brabantse huurlingen verenigd en zijn 20.000 man sterk. De Gelderse troepen vallen aan en weten de overwinning te behalen. De Luikenaars zijn verslagen onder achterlating van 4000 doden en 9000 man op de vlucht. Luikse verslagen reppen zelfs van 32.000 man. In deze slag maakt de graaf van Gelre voor het eerst kennis met zogenaamde steenstukken

(kanonnen). Dit nieuwe dure strijdmiddel wordt door de bisschop van Luik ingezet. Met deze kanonnen kunnen grote stenen worden afgeschoten. Dit breekt de vijandelijke linies. Bovendien zullen het vuur, de knal, de rook en het vallen van stenen uit de hemel een grote negatieve invloed hebben op het moreel van de Luikse opstandelingen. De broer van de bisschop van Luik Willem III, die als maarschalk in dienst bij Reinald II is, voert het leger aan en sneuvelt in de slag bij Hasselt op 25 september 1328.

Reinald II heeft door deze overwinning zijn roem als krijgsman gevestigd, maar het schijnt dat het doden van velen zijn geweten bezwaart. Om zijn geweten te ontlasten sticht hij bij Arnhem het klooster Monnikhuizen. Dit klooster staat bij de Gelderse vorsten in hoog aanzien en ze begiftigen het meermalen met bezittingen en voorrechten. Vaak verblijven ze er en velen van de komende hertogen kiezen het als begraafplaats.

Met graaf Willem III van Holland sluit hij in 1331 te Woudrichem een geheim verdrag ter verdeling van hun invloedssferen in het bisdom. De bisschop is financieel overgeleverd aan Holland en Gelre. Graaf Willem III werpt zich op als voogd van het Nedersticht, terwijl Reinald II in 1333 het recht krijgt om de schouten van Salland en Twente mede te benoemen. In 1334 neemt Reinald II het gehele Oversticht in pand. Pas in 1346 zal dit pand worden gelost.

Willem III van Bronckhorst (1280-1328)

Willem III volgt in 1315 zijn vader Gijsbert IV als heer van Bronckhorst op. Dat is niet de enige heerlijkheid die hij onder zijn hoede heeft. Door zijn huwelijk met de Batenburgse Johanna (†28-11-1351) verwerft hij ook de gelijknamige heerlijkheid Batenburg, inclusief kasteel. Johanna is de erename van Dirk van Batenburg en Mechteld. Hierdoor stijgt het aanzien van de Bronckhorsten aanzienlijk. Kasteel Batenburg is een van de oudste en indrukwekkendste kastelen van Gelderland. Uit de 11e eeuw zijn oorkonden bekend, waaruit blijkt dat er in Batenburg een riddergeslacht was, dat aanzienlijke macht had.

Deze Heren van Batenburg zijn zgn. Bannerheren, hetgeen betekent dat zij een hogere status hadden dan andere ridders. In feite hadden zij van de Duitse keizer een grondgebied te leen gekregen. Zij waren min of meer vorst over dit gebied en niemand buiten de keizer had iets te vertellen over hun "rijk". Zij waren dus niet ondergeschikt aan de hertogen van Gelderland of Brabant, maar eraan gelijk. Ter onderscheid van de andere Heren of ridders, voerden zij een banier in plaats van een vaandel. Johanna was de erfdochter van de laatste mannelijke telg van het geslacht Batenburg (overleden 1315).

Willem III is de laatste van het geslacht Bronckhorst die in verband met Rekheim wordt genoemd. In 1317 wordt dit goed verkocht aan Gerhard van de Marck. Vermeulen vermoedt dat Willem III Johanna's zuster Richardis moet uitkopen en dat hij daarom Rekem van de hand doet. Willem III en Johanna krijgen vijf kinderen: Catharina(?), Gijsbert (V), Dirk (I), Mechtilde en Baldewijn. Catharina trouwt met Rudolf van Sinderen, een zoon van Dirk van Sinderen.

Rekem is niet het enige bezit dat Willem III en Johanna van de hand doen. Zij verkopen in 1318 allodiaal bezit in Haren en in 1324 verkopen zij het leengoed Hackfort. Het laatste wordt niet aan een willekeurige persoon verkocht, maar aan de eega van een kleindochter. Hackfort blijft wel leengoed van Bronckhorst.

Het eigendomsrecht van kasteel Lichtenvoorde is tijdens Willem III's bewind nog steeds actueel. Bisschop Lodewijk van Munster heeft zich niet bij de situatie neergelegd en Reinald I is niet tot een uitspraak gekomen. Niettemin stemt de bisschop er in oktober 1315 mee in dat de uitspraak wordt uitgesteld naar juni 1316, of nog later. Blijkbaar acht de bisschop zijn kansen op het eigendom van Lichtenvoorde niet zo hoog in. Het is de vraag of er in deze zaak ooit een uitspraak is gekomen.

Op 23 maart 1321 verklaren Willem III en Johanna dat zij hun ministerialen dezelfde rechten hebben gegeven als de ministerialen van de graaf van Gelre hebben. Gelre dient niet alleen als voorbeeld; Willem III is ook meermalen actief in het Gelderse bestuur. Bijvoorbeeld wanneer de rechten van de stad Zutphen vernieuwd worden, de verpanding van de tol van Lobith aan Zutphen en wanneer hij voor diverse personen als borg optreedt.

Willem III bemoeit zich actief met met de benoeming van zijn broer Jan tot bisschop van Utrecht. Samen met zijn companen Sweder van Wisch en Johan van Baer bezet hij enkele

kastelen in Utrecht. Het mag echter niet baten. Jan van Bronckhorst moet zijn meerdere erkennen in Jan van Diest.

In 1328 zijn de inwoners van Luik in opstand gekomen tegen hun bisschop. Deze bisschop is een broer van graaf Reinald II. De graaf besluit een leger te sturen om zijn broer te helpen. Willem III, die als maarschalk in dienst bij Reinald II is, voert het leger aan. Willem III sneuvelt in de slag bij Hasselt op 25 september 1328. Zijn oudste zoon Gijsbert V erft Bronckhorst en Dirk I en Baldewijn krijgen samen Batenburg.

Geen erfopvolging door gebrek aan stamhouders

Sophia schenkt Reinald II geen stamhouder, maar wel vier dochters. De oudste, Margaretha, wordt circa 1320 geboren. Er bestaat een akte van 1 maart 1333 over huwelijksvoorwaarden tussen haar en Gerard, de oudste zoon van graaf Willem van Gulik. Nadere huwelijksvoorwaarden worden vastgelegd op 4 juli 1342, maar tot een trouwerij is het vermoedelijk nooit gekomen. Zij erft Mechelen van haar moeder. Deze heerlijkheid verkoopt ze op 1 december 1333 aan de graaf van Vlaanderen. Margaretha sterft op 4 oktober 1344.

De tweede heet Mechteld, geboren circa 1325, en zij zal drie maal trouwen. Eerst met graaf Godfried van Looz en Chiny (overleden 1342). De tweede maal, voor 22 februari 1348, met graaf Johan I van Kleef (1292/3-1368) en als weduwe op 14 februari 1372 te Arnhem voor de derde maal met Jean van Chatillon, graaf van Blois. Zij zal in 1384 te Huissen overlijden.

De derde dochter heet Elisabeth (of Isabella). Zij is abdis van het klooster in Graefenthal, waar ze op 10 december 1376 sterft en wordt begraven.

De vierde dochter heet Maria. Zij trouwt voor 25 december 1362 met hertog Willem II/VI van Gulik (overleden 1393). In november 1397 zal zij komen te overlijden.

Op 6 mei 1329 overlijdt Sophia en ze wordt in het klooster Graefenthal begraven. Het is zeker mede aan haar te danken dat Gelre zo veel voorspoed heeft gekent.

Het leven van Reinald II kent nog veel belangrijke aandachtspunten. Hierna een overzicht.

Oorlog met Brabant

Niet lang daarna besluit Reinald II de stad Mechelen, die hij via zijn vrouw heeft geërfd of als dank voor zijn bijdrage in de slag van Hasselt in leen heeft ontvangen van de bisschop van Luik, te verkopen. Mechelen ligt ver van zijn overige goederen en is omringd door Brabants land. Reinald II beseft dat de situatie daar onhoudbaar is. Graaf Lodewijk van Vlaanderen wil Mechelen wel hebben voor de enorme som van 100.000 Troyes-goudgulden. Maar de burgers van Mechelen willen niet bij Vlaanderen horen en komen in opstand. Zij jagen de Vlaamse gevolmachtigde de stad uit als deze namens de Vlaamse graaf de stad in bezit komt nemen. Hertog Jan III van Brabant ziet in de ontstane commotie zijn kans om Mechelen bij zijn goederen in te lijven. Hertog Jan beweert dat hij zelf leenheer over Mechelen is en dat de verkoop aan Vlaanderen derhalve onwettig is. Hierop verklaart graaf Lodewijk van Vlaanderen hem de oorlog. Reinald II raakt hierdoor ook in oorlog met Brabant, zoals zijn voorvaders ook geregeld met deze erfvijand oorlogvoeren. Nu is het echter buiten zijn schuld om en is hij heel wat machtiger dan zijn voorvaders.

Tiel in Gelders bezit

In de oorlog met Brabant verrast Reinald II in 1333 de stad Tiel, die tot dan toe Brabants is. Hij ontmantelt de verdedigingswerken van de stad en stelt haar zo bloot aan iedere aanval. Blijkbaar beschikt Reinald II niet over

voldoende krijgsvolk om de vesting te bezetten. Maar het kan ook zijn dat hij de Tielenaars niet vertrouwt. Door bemiddeling van de Franse koning komt het tot vrede, waarna Reinald II de muren van Tiel weer opbouwt. De stad, een belangrijke Waaltol, blijft voorgoed Gelders bezit.

Buitenlandse verwickelingen

Na twee jaar als weduwnaar te hebben doorgebracht trouwt Reinald II in 1332 opnieuw. Zijn macht en aanzien is zo hoog gestegen dat hij een koningsdochter kan trouwen: Eleonora. Al kost hem dat een vermogen.

Reinald II kan het echter in Nijmegen of Rosendaal, waar hij met haar meestal woont, niet lang uithouden. Als zijn zwager koning Edward III van Engeland hem uitnodigt om hem in de oorlog tegen de Schotten bij te staan geeft hij maar al te graag gehoor aan de uitnodiging. Met zijn Gelderse hulptroepen strijdt hij aan de zijde van Edward III, maar in een hevig gevecht bij Edinburgh wordt hij omsingeld en gevangen genomen. De Schotse bevelhebber schenkt hem edelmoedig de vrijheid, onder de belofte dat hij nooit meer tegen Schotland zal strijden.

Gezant van koning Edward III

Deze krijgstocht is niet het enige doel van zijn reis. Koning Edward III heeft grootse plannen: hij maakt aanspraak op de Franse koningskroon en daarvoor moet zijn zwager op het vasteland bondgenoten gaan werven. Door middel van grote geldsommen die hem door de Engelse koning worden verschaft, maar ook uit zijn eigen schatkist worden geput en zelfs worden opgenomen van zijn Gelderse steden, lukt het Reinald II een aanzienlijk aantal bondgenoten voor de Engelse koning te werven. Al met al steekt Reinald II 100.000 goudgulden uit eigen zak in deze affaire.

In juli 1338 komt Edward III met een vloot van 400 schepen in Antwerpen aan. Hij blijft drie jaar in de Nederlanden en bereidt de oorlog tegen Frankrijk voor. Van echte oorlog komt weinig terecht. Edward III's verblijf is het begin van een oorlog tussen Engeland en Frankrijk die honderd jaar zal gaan duren en die beide landen, maar Frankrijk de meeste, ellende brengt.

Nederrijnse politiek

Ondertussen verliest Reinald II de Nederrijnse politiek niet uit het oog en neemt hij op 5 januari 1334 deel aan het beleg van Herzogenrath. Op 3 maart verleent hij hulp aan Gerhard van Blankenheim tegen Brabant, de aartsvijand. Op 16 maart wordt in Bergen (Henegouwen) een wapenstilstand met Brabant verlengd. Op 5 september sluit hij een verbond met de aartsbisschop van Keulen en andere Nederrijnse vorsten tot onderlinge steun. Door met zijn naaste burens op goede voet te staan houdt hij zijn handen vrij voor de grote Europese politiek.

Reinald II neemt van maart tot mei 1338 als arbiter deel aan de eerste Loozse successieoorlog tussen Luik en Brabant om het graafschap Looz (Belgisch Limburg).

Geregeld treedt Reinald II op als bondgenoot van graaf Willem V van Gulik. Tekenend voor deze vriendschap is de oorkonde van 27 oktober 1338 waarin Reinald II aan Willem V belooft dat, als hij Rooms-koning zou worden, hij de rechten van Willem V zou handhaven: "item weer dat sake, dat Ghod versien hedde, dat wi een roemsch coninc ghecoren werden, so en sulle wi niet onsen neve hinderen". Personen van gelijke rang worden in die tijd als "neef" aangesproken. Hieruit blijkt tevens dat Reinald II ambitie heeft Rooms-Koning te worden. Maar om die ambitie te vervullen moet er wel iets aan zijn rang van graaf veranderen

De heren van Duffel – Vlaanderen - België

De drie Duffels werden in de loop der tijden ook de Mechelse door een reeks heren van allerlei adellijke Hendrik I wordt de geslachten oppermachtig geregeerd.

Heren van Duffel-Hoogheid.

Tot 1331 bleven de Mechelse Berthouts in het bezit van Duffel - Land van Mechelen.

Na de dood van Floris Berthout komt het Land van Mechelen in het huis Van Gelre, door huwelijk van Sophie Berthout, dochter van Floris, met Reinald II van Geldre. Sophie sterft nog vóór haar vader in 1329. Haar oudste dochter, Margriet van Gelre, erfde na de dood van haar grootvader de Stad en Heerlijkheid Mechelen. Mathilde van Gelre, zuster van Margriet en tweede dochter van Reinald, erfde het Land van Mechelen. Zij was gehuwd met Jan van Kleef. Aldus werd het Land van Mechelen enkele jaren Land van Kleef genoemd.

Na de dood van Mathilde erfde haar nicht, Joanna Van Gullik, het Land van Mechelen of van Kleef. Zij huwde Jan Van Arkel. Voortaan wordt het Land nu genoemd: Land of Kwartier van Arkel.

Door gesjacher met het Land van Mechelen onder Mathilde van Gelre kleefden er schulden op dit Land. In een poging om die schulden af te lossen, raakte Jan Van Arkel in heel wat moeilijkheden en processen verwickeld, zodat hij, bij akten van 16 en 17 januari en 17 februari 1427, het Land van Mechelen diende af te staan aan één van zijn schuldeisers, Jan II Van

Wesemael, heer van Duffel-Voogdij.

Na verdere twisten met de nazaten van Jan Van Arkel, de graven Van Egmond, werd het Land van Mechelen bij vonnis definitief toegewezen aan Jan II Van Wesemael in 1459. Deze had geen erfgenamen en gaf het aloude Land van Mechelen terug aan zijn leenheer, de soeverein van die tijd: Karel De Stoute, Hertog van Bourgondië. Vandaar de naam Hoogheid. Men sprak ook van Duffel onder de Hertog, later van Duffel onder de Keizer of onder de Koning en van Duffel onder de overheer.

De rechteroever bleef onder de landvorsten tot in 1558, wanneer Hendrik Van Merode het van de koning afkocht. Het Hoogheid, tesamen met Perwijs, ging tenslotte over in het huis Van Merode-Vuelen.

De Berthouts.

De Berthouts bewoonden aanvankelijk hun kasteel te Grimbergen. Op het einde van de elfde eeuw waren ze zo machtig, dat ze zich gelijk stelden met de graven van Leuven. Deze hadden hun graafschap met dat van Brussel verenigd en regeerden vanaf het begin van de twaalfde eeuw voort onder de naam hertogen van Brabant. In 1143 bonden zij de strijd aan tegen de opringerige Berthouts.

Het was een lange en harde strijd om het meesterschap. In 1159 legde hertog Godfried III hun kasteel te Grimbergen in as. De Berthouts weken uit naar Mechelen, van waaruit ze hun overgebleven domeinen verder bestuurden.

Welke rol hebben deze Berthouts nu gespeeld in de Duffelse geschiedenis? De Grimbergse Berthouts waren van oudsher de bezitters van de heerlijke rechten van het Land van Duffel (= Duffel-Perwijs, St.-Katelijne-Waver en een gedeelte van Walem). Het Land van Duffel werd eertijds ook Duffel-Land van Grimbergen genoemd. De geschiedenis zegt niet, hoe de Berthouts aan dit bezit gekomen zijn.

De oudst bekende Berthout was Arnold (+ 1147). Mogelijk zijn zoon Wouter II, zonet zijn kleinzoon

Wouter III, kocht de rechteroever van da Hildinckshusens Of Van Sottegems, heren van Ter Elst. In het charter van 1271 is van deze verkoop sprake. De Berthouts bezaten nu twee van de drie Duffels.

In 1219, bij de dood van Wouter IV van Grimbergen (of I van Mechelen) erfde Wouter V (of II) het Land van Mechelen, waaronder Duffel-rechtoever, terwijl Hendrik I, de tweede zoon, o.a. het Land van Duffel, dus Perwijs, toegewezen kreeg. Zodoende werden de twee Duffels opnieuw gescheiden.

Wouter IV van Grimbergen werd ook Wouter I van Mechelen genoemd, omdat hij te Mechelen het politiek gezag van zijn huis vestigde. Wouter IV, en nazaten, worden daarom ook de Mechelse Berthouts genoemd. Hendrik I wordt de eerste Duffelse Berthout geheten.

Ter informatie: men mag het Land van Mechelen niet verwarren met de Stad of Heerlijkheid Mechelen. Politiek gezien, had deze laatste niets met het Land van Mechelen gemeen. De Stad of Heerlijkheid Mechelen was een afzonderlijk leen, dat als een eiland in het Hertogdom Brabant lag. Het Land van Mechelen werd 'van Mechelen' genoemd, alleen maar omdat de dorpen waaruit het bestond, in het bezit waren van de Berthouts, die tevens heren van Mechelen waren. Het Land van Mechelen omvatte: Aartselaar, Rijmenam, Schelle, Beerzel, O.-L.-Vr.-Waver, Putte, Berlaar, Waarloos, Schriek en Grootlo, Bonheiden, Niel, Reet en Duffel-rechteroever. In vele teksten wordt Duffel-rechteroever dan ook Duffel-Land van Mechelen genoemd.

In Duffel-Voogdij hebben de Berthouts, geen van alle, ooit voet gehad!

Territoriale rechtsmacht van 1219 tot 1571

Van 1219 tot 1571 hoorden Hoogheid, Perwijs en Voogdij in algemene regel aan drie verschillende heren toe. Daarom geven wij er voor deze periode de voorkeur aan de drie Duffels afzonderlijk te behandelen.

Heren van Duffel-Perwijs.

Na vijf Hendrikken Duffelse Berthouts ging Perwijs over in het huis van Hoorn, door huwelijk van Katharina Berthout, dochter van Hendrik V, met Diederik Van Hoorn, heer van Perwez. Dit Waalse Perwez lag ten grondslag aan het woord Perwijs.

Na vier generaties Van Hoorns bracht Elisabeth Van Hoorn, door haar huwelijk met Jan I VAN Rotselaar, Perwijs in het huis Van Rotselaar.

Van Jan II Van Rotselaar ging het gezag over op diens zoon Hendrik die vroegtijdig stierf, en door zijn zuster Elisabeth vervangen werd. Bij haar overlijden liet deze aan haar tweede echtgenoot, Thomas Schotelmans, levenslang het vruchtgebruik over, maar de heerlijkheid kwam in handen van haar achterneef, Jan III uit het huis Van Merode.

Diens opvolger, Hendrik Van Merode, kocht in 1558 Duffel-Hoogheid af van Philips II, en verenigde aldus de rechten op Perwijs en Hoogheid in één hand. Jan IV Van Merode, zoon van voornoemde Hendrik, stond in 1571, in ruil voor de heerlijkheid Impde, deze beide Duffels af aan Willem III Van Merodevuelen, heer van Duffel-Voogdij, die op deze wijze de eerste heer van geheel Duffel werd.

Heren van Duffel-Voogdij.

Deze heerlijkheid hoorde in vroegere tijden toe aan de abdij van Nijvel. Op welk tijdstip en welke abdis van Nijvel deze heerlijkheid heeft verkregen, is onbekend.

De abdis liet het besturen door aangestelde voogden: de benaming Voogdij herinnert aan deze ambtsbevoegdheid. De oudst bekende voogd was Arnold Van Wesemael. De Van Wesemaels waren machtige potentaten, die het gebied tenslotte zelf inpalmden. De mannelijke afstammelingen Jan I en II noemden zich heren van Voogdij, gedeeld of in betwisting met de Van Stalles.

Joanna Van Stalle was gehuwd met Rogier Van Pietersheim. In de vijftiende eeuw werd Duffel-Voogdij dan ook enige tijd Duffel onder Rogier Van Pietersheim genoemd. Voogdij wordt soms ook Duffel-Zandhoven geheten, vanwege de indeling in dit kwartier.

Daar zij kinderloos stierf, liet Joanna Van Stalle haar bezittingen na aan haar neef Rijkaert II uit het huis Van Merode. Na Jan I Van Merode, zoon van Rijkaert, gingen de rechten op Voogdij over op Willem I uit het huis Van Merode-Vuelen. Het was diens achterkleinzoon, Willem III, die uiteindelijk de drie Duffels onder één heer samenbracht.

De drie Duffels onder één heer.

Willem III Van Merode-Vuelen, eerste heer van geheel Duffel, stierf kinderloos en liet zijn rechten over aan Floris, zijn neef. Floris en zijn opvolgers droegen de titel Markies van Deinze.

Onder het bewind van Floris Van Merode werd het wonderdadig beeldje van O.L.Vrouw gevonden. De markies was zeer begaan met de beginnende godsvrucht: hij liet op eigen kosten een houten kapel timmeren, en legde op 4 augustus 1639 de eerste steen van een nieuwe kapel. Omtrent het gezag over de kapel heeft hij echter met de geestelijke overheid steeds een heftige strijd gevoerd.

Op zeker tijdstip kocht het beheer van domeinen Duffel-Hoogheid van Floris af en verkocht het in 1638 door aan Hendrik Van Varick, die zijn bezittingen naliet aan zijn zoon Nicolaas, beiden Markgraaf van Antwerpen en burggraaf van Brussel. Op 14 december 1643 kocht Floris zijn voormalig bezit terug en verenigde alzo voorgoed de drie Duffelse rechtsgebieden in zijn hand.

Floris kon een echte Duffelaar genoemd worden: hij was waarschijnlijk te Duffel geboren en op Muggenberg verbleef hij gewoonlijk. In 1652 stierf hij en werd begraven in de grafkelder van de familie Bauw, in de St.-Martinuskerk.

Floris stierf kinderloos en liet al zijn goederen na aan zijn neef Willem IV. Ook deze had geen nakomelingen. Zijn nalatenschap gaf aanleiding tot verscheidene processen. Ten langen laatste gingen al de Duffelse goederen uit het uitgestorven huis van Merode-Vuelen, naar een afstammeling van Merode-Westerlo, naar Maximiliaan-Antoon. Diens afstammeling in rechte lijn, Jan Karel Joseph, de zevende markies van Deinze, verkocht in 1773 de drie Duffelse heerlijkheden, met het kasteel Muggenberg, aan Juliaan De Pestre, graaf van Turnhout, die het volgende jaar stierf en zijn goederen naliet aan zijn zestienjarige zoon.

De Merodes zagen met leed dat de rechten op Duffel in vreemde handen waren, en Balthazar Philip, halfbroer van de verkoper, wist de Duffelse goederen opnieuw te verwerven.

Balthazar was de achtste en laatste markies van Deinze, en laatste baron van Duffel. De Franse revolutie maakte een einde aan alle heerlijke rechten. De leden uit het huis van Merode bleven evenwel privé groot-eigenaars te Duffel.

Het Wapen van Duffel.

Het eerste wapen van Duffel werd vergund door Koning Leopold I op 26 februari 1857. Het vertoonde alleen het schepenzegel van Duffel-Perwijs, d.i. drie palen van keel (= rood) op een gouden veld met een vrij kwartier van hermelijn met vijf vlokjes. Dit is thans het wapen van St.-Katelijne-Waver.

Dit eerste wapen werd door Koning Albert op 5 oktober 1928 uitgebreid met het zegel van Duffel-Voogdij: drie zilveren lelies op keel, links, in een gedeeld schild. De schilder van de Adelraad beging toen twee vergissingen: 1) het vrij kwartier van hermelijn was te groot getekend, het bedroeg de helft van het rechter schild; 2) de lelies waren afgeknot (= zonder voet), en moesten volledig zijn.

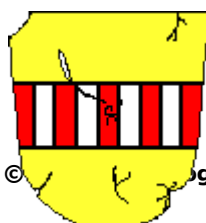
Het wapen werd tenslotte in deze zin gewijzigd door Koning Boudewijn op 8 december 1952, en wordt nu als volgt omschreven:

'Gedeeld, van goud met drie palen van keel met een vrij kwartier van zilver beladen met vijf hermelijnvlokjes schuin kruiselings geplaatst, en van keel met drie lelies van zilver'.

Duffel-Hoogheid voerde op zijn schepenzegel: drie palen van keel op goud, zonder hermelijn. Dit had als derde vak in het Duffels wapen moeten prijken. Doch de Commissie Heraldiek oordeelde er anders over.

Kasteel Bredevoort anno 1188

In de loop van de Middeleeuwen ontstaan er (handels-)wegen uit het westen naar het bisdom Munster. Zo loopt er een weg via Zutphen, Wichmond, Hengelo, Zelhem, Halle, Aalten naar Bocholt. Deze weg splitst zich vlak voor

Bredevoort af in een weg via Miste, Winterswijk, Vreden naar Munster en in een weg van Bocholt naar Twente. Het verkeer op deze weg ontmoet elkaar op de plek waar Bredevoort ontstaat. Op die plek wordt een burcht gebouwd en daar omheen ontstaat na verloop van tijd een handelsnederzetting. Wanneer deze burcht gesticht wordt, is onbekend. In het begin zal het niet meer zijn geweest dan houten palissadewanden, aarden wallen en natte grachten.

De verklaring van de naam Bredevoort als 'brede doorgang door een rivier' ligt voor de hand, maar is feitelijk onjuist. Bredevoort ligt midden in een moerasgebied, waar van een rivier of beek geen sprake is. De zandrug die vanaf het oosten in het moerasgebied steekt - zie de gele zandpunt op de kaart van Jacob van Deventer - komt eerder in aanmerking als de 'brede voorde' waaraan Bredevoort zijn naam dankt.

immers lager ligt.

Graaf Herman I van Lohn heeft vanuit het lager liggende moerasgebied de Slinge vanuit Miste naar Bredevoort laten verleggen. Er is binnen de verhoogde zandrug gegraven, daar waar de beek van nature nooit zou komen. Zo kan de Slinge de grachten om het kasteel van water voorzien, hetgeen defensief voordeel biedt. Op de kaart van Van Deventer heeft de Slinge na Bredevoort een onduidelijk vervolg. Het overtollige grachtwater wordt op het moeras geloosd, dat

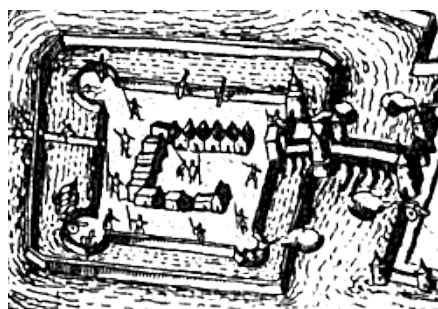
Een "castrum Breidervort" in 1188

Bredevoort behoort in de Middeleeuwen oorspronkelijk tot het Munsterse bisdom. De graven van Lohn zijn de voornaamste leenheren van de bisschop in dit gebied.

In 1188 komt de "castrum Breidervort" uit de mist van de geschiedenis tevoorschijn. Het komt voor op een lijst van goederen van het bisdom Keulen. Aartsbisschop Philips van Heinsberg heeft deze bezitting voor de Keulse kerk van de Munsterse kerk overgenomen. In Munster is een herziene lijst van goederen uit 1190 overgebleven, waarin melding wordt gemaakt van "Castrum Breidervord ... 60 marc. solutum". In de Keulse lijst van goederen staat dat er drie (aan)delen van kasteel Bredevoort zijn gekocht. Hieruit blijkt dat het kasteel al in 1188 bestaat en dat er in dat jaar drie of meer eigenaren zijn. Een aandeel van 60 mark zou tegenwoordig €200.000 tot €300.000 waard zijn.

Uit wraak verwoest

In 1238 blijkt Bredevoort nog steeds meerdere eigenaren te hebben, want Ludolf van Steinfurt en Herman I van Lohn verdelen hun gezamenlijke bezitting onder elkaar, waarvan het kasteel wordt uitgezonderd. Het kasteel blijft gezamenlijk bezit en dat zal problemen gaan geven.

Kasteel Bredevoort dient geregeld als verblijfplaats voor de graven van Lohn. Hierdoor wordt het kasteel veel belegerd, want de graven van Lohn zijn niet bang uitgevallen en het kasteel is een prima uitvalsbasis voor lucratieve plundertochten in het Munsterland, maar het is ook een schuilplaats voor het geval er ongenode bezoekers komen. In 1246 draagt Herman II het kasteel op aan de graaf Reinald II van Gelre om zich zo van een machtig bondgenoot te verzekeren.

Graaf Herman II van Lohn heeft in 1277 graaf Engelbert van der Mark ontvoerd, ten gevolge waarvan Engelbert overlijdt. In 1278 wordt Bredevoort aangevallen door Engelberts zoon en opvolger graaf Everhard van der Mark. De kersverse graaf Everhard slaat het beleg op en het

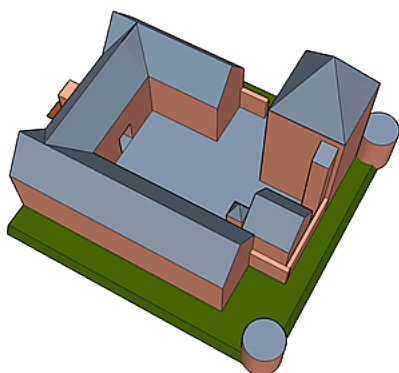
ziet er slecht uit voor Bredevoort, want Everhard is vastbesloten zijn vaders dood te wreken. Het garnizoen wordt zo moedeloos dat het in het geniep 's nachts het kasteel verlaat. De belegeraars nemen het kasteel in en graaf Everhard besluit het kasteel totaal te verwoesten om zo de graaf van Lohn te breken. Het kasteel mag niet worden herbouwd, totdat Herman II een pelgrinstocht naar Palestina of Lijfland (Letland) heeft ondernomen. Jarenlang blijft het kasteel als ruïne bestaan.

Munster tijdelijk bezitter van de burcht

In 1284 besluit de Boudewijn van Steinfurt zijn helft van het verwoeste Bredevoort te verkopen. Misschien mede ingegeven door alle toestanden rondom de ontvoering en het geld dat met de herbouw is gemoed. De koper is bisschop Everhard van Munster. De positie van Munster in het grensgebied wordt hierdoor versterkt ten opzichte van de graaf van Gelre.

Munster en Gelre hebben als twee rivalen gelijke rechten op de helft van de burcht. De situatie wordt nog ingewikkelder wanneer Munster af en toe ook in oorlog raakt met de graven Van Der Mark. Met steun van bisschop Wichbold van Holte van Keulen (1297-1304) komt graaf Herman II van Lohn weer in bezit van zijn kasteel. Opmerkelijk is dat de bisschoppen van Munster en Keulen zich in 1301 verplichten om de wederopbouw van kasteel Bredevoort financieel te steunen. Mogelijk is de bisschop van Munster hiertoe gedwongen, want Herman II van Lohn is niet bepaald een vriend.

Graaf van der Mark in bezit van Bredevoort

In 1303 sluit de bisschop van Munster een verbond met de graaf Van Der Mark en moet Bredevoort het opnieuw ontgelden. De burcht wordt snel veroverd. Er komt een permanente bezetting van het kasteel. Graaf Reinald I van Gelre stelt in 1305 Everhard van der Mark aan als bewaarder en stadhouder tegen de zin van de bisschop van Munster, die zijn sterke positie ziet afbrokkelen.

Troepen van de bisschop verjagen graaf Everhard uit Bredevoort. Everhard neemt daarop uit wraak de stad Dülmen in. Voordat de strijd escaleert, wordt de vrede getekend en komt Bredevoort weer in handen van graaf Everhard van der Mark.

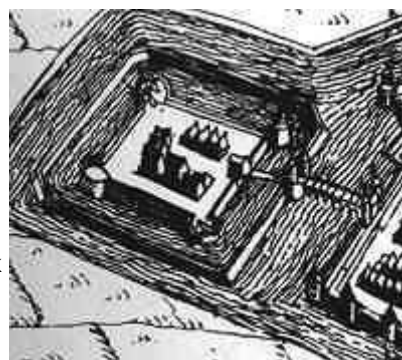
Opnieuw een Munsterse bezetting

In 1306 koopt Herman II van Lohn Bredevoort terug van de bisschop van Munster en wanneer graaf Everhard van der Mark in 1308 sterft, is Herman II weer heer en meester in de burcht.

In 1316 overlijdt graaf Herman II kinderloos en zijn graafschap verdwijnt met hem. Munsterse troepen bezetten meteen de burcht, waarbij ze de rechten van de graaf van Gelre met voeten treden. Reinald I van Gelre heeft echter andere zaken aan zijn hoofd. Hij sluit in 1316 een verdrag om de zaak drie jaar te laten liggen.

Graaf Reinald II bezet Bredevoort

Het blijft inderdaad een paar jaar rustig in Bredevoort. In juni 1322 schrijft graaf Willem III van Holland aan bisschop Lodewijk van Munster dat hij de opvolger van Reinald I, graaf Reinald II van Gelre steunt in zijn aanspraken op Bredevoort. Het wordt oorlog. Reinald II verovert inderdaad in de zomer van 1322 Bredevoort en onderneemt als represaille enkele rooftochten in het Munsterse land. Met 700 ridders en voetvolk plundert hij het land en in de herfst weet hij achttien vaten wijn, bestemd voor de bisschop, op de kop te tikken.

Door onenigheid met zijn bondgenoot graaf Van Der Mark moet de bisschop van Munster dit alles met lede ogen aanzien. De bisschop zoekt steun bij de stad Borken die hem vierhonderd man belooft. In maart 1323 tijdens een nieuwe strooptocht der Geldersen valt Borken aan. De Geldersen liggen te slapen bij de stad Dülmen en hebben te weinig wachtposten uitgezet. Het Borkense leger maakt de paarden af waarna de Geldersmannen weerloos zijn in hun zware harnassen. De slag eindigt lucratief voor de Borkense troepen. Zij maken 86 slachtoffers en honderd gevangenen. Vooral de laatsten leveren veel losgeld op.

De strijd ontvlamt

Kort na de overval bij Dülmen wordt de bisschop van Munster in mei 1323 zelf gevangen genomen door graaf Van Der Mark. Pas in november van dat jaar komt hij vrij wanneer de graven van Bergh en Gulik vrede weten te bewerkstelligen. Een zeer kortstondige vrede, want zodra de bisschop vrij is verovert hij Bredevoort weer en plundert hij het Gelderse land. De strijd wordt door Reinald II van Gelre serieus genomen. Hij verzamelt 7000 man en trekt naar Coesfeld op. Daar komt op 1 september 1324 op het laatste nippertje een verdrag tot stand op initiatief van graven Willem III van Holland en Jan van Bohemen.

Beide partijen zullen zes scheidsrechters leveren om in Deventer de ontstane geschillen op te lossen. Als deze wijze heren er niet uitkomen, zal de bisschop van Utrecht een bindende uitspraak doen. De meningen blijven ver uiteen liggen. De bisschop van Utrecht wijst vervolgens huis Bredevoort met grachten, dijken en wegen met de hofstede aan Reinald II van Gelre toe. Deze moet daarvoor vijfhonderd mark aan de bisschop van Munster betalen. Over het andere gebied van Bredevoort doet de Utrechtse bisschop geen uitspraak. Graaf Reinald II is daar niet tevreden mee en de Munsterse bisschop geeft Bredevoort op zijn beurt niet zomaar uit handen.

Bredevoort definitief naar Gelre

Eind 1324 of begin 1325 neemt Reinald II van Gelre bij verrassing Bredevoort in en onderneemt weer strooptochten in de omgeving. De bisschop van Munster, moe geworden door alle strijd, dringt opnieuw aan op overleg. Er volgen nieuwe onderhandelingen en pas op 28 juni 1326 wordt de vrede getekend. Dit belangrijke vredesverdrag wordt mede ondertekend door de steden Zutphen, Groenlo, Emmerik en Arnhem. Met dit verdrag komt Reinald II in pandbezit van de gerichten in Winterswijk, Aalten en Dinxperlo en het graafschap Bredevoort.

Dit pandschap wordt niet door de bisschop van Munster ingelost, zodat Gelre het er voortaan voor het zeggen heeft. Ook de burcht van Bredevoort komt in handen van de graaf Reinald II van Gelre met de bepaling dat er geen andere burcht in het gebied mag worden gebouwd. De oorlog komt hiermee voorlopig ten einde. Pas in 1382 ziet Bredevoort weer oorlogshandelingen voor de poort als de burchtheer Symon van Bermentfelde(?) de nieuwe hertog van Gelre en graaf van Zutphen, Willem van Gulik, niet erkent. Pas wanneer Hendrik III van Gemen Bredevoort verpand wordt het rustig rond kasteel Bredevoort.

Het kasteel in 1562

Hoe het kasteel er in het begin heeft uitgezien is onbekend. De eerste burcht van Bredevoort zal van hout zijn, want dit is tot het midden van de dertiende eeuw het belangrijkste bouwmaterial in De Graafschap. Uit latere tijden is wel een beschrijving overgebleven. Wanneer in 1562 Dietrich van Bronckhorst-Batenburg, heer van Anholt, de nieuwe pandheer van Bredevoort wordt, laat hij een plattegrond van het kasteel maken. Iemand in Bredevoort meet het kasteel op en stuurt zijn bevindingen naar Arnhem. Aan de hand van deze maatvoering maakt iemand in Arnhem een plattegrond. Dit hoeven niet dezelfde personen te zijn geweest. De maten worden voorzien van opmerkingen over de toestand van het gebouw en die blijkt niet erg best te zijn.

Uit de maten valt op te maken dat het een grootland is. De gebouwen beslaan een rechthoek van 42 bij 36 meter, waarbij aangenomen wordt dat de muren zestig centimeter dik zijn. Rondom de gebouwen is een aarden wal opgeworpen met rondelen op de hoeken. Deze wal is twee tot drie meter breed. Daar omheen loopt een natte gracht.

*Van links onder naar rechts onder is achtereenvolgens te vinden: de slaapkamer van de drost met daaronder de vleeskelder, de kleedkamer, de staatkamer, daaronder de harnaskamer en de twee kamers daarnaast bak- en brouwhuis met daarboven de korenzolder. Van linksboven naar links onder: een kleine kapel, met daarnaast een stoof, de poort met de maarschalkskamer erboven, en het washuis. Van linksboven naar rechtsboven: grote zaal, keuken, een afdak en de gevangentoren. De 'Gefangentorn' zal eerder de **donjon** zijn geweest. Deze heeft muren van circa 265 cm dikte. En tenslotte van rechtsboven naar rechts onder: wenteltrap, poedermolen en bakovens.*

Dietrich van Bronckhorst-Batenburg laat de boel opknappen, want er zijn diverse rekeningen over herstelwerkzaamheden bewaard gebleven. Hierbij zal het kasteel niet opvallend zijn veranderd. Dit valt op te maken uit de tekening die Jacob van Deventer van Bredevoort maakt. De tekeningen uit 1600 laten wel enkele wijzigingen zien.

Op 12 juli 1646 wordt tijdens een hevig onweer de hoektoren van de burcht, of die gelijk te stellen is aan de 'Gefangentorn' is de vraag, door de bliksem getroffen. Deze toren doet dienst als kruittoren met alle fatale gevolgen vandien. De zware muren bieden even enige weerstand, waarna een zware explosie volgt als de 320 kruittonnen ontploffen. Meer dan veertig mensen laten het leven en het kasteel is van de aardbodem weggevaagd, net als het nabij staande ambtshuis. Het kasteel wordt daarna niet meer opgebouwd. Het tijdperk van kastelen is voorbij.

Natuurgeweld is uiteindelijk gelukt wat vele bisschoppen, graven en hertogen niet is gelukt: de definitieve capitulatie van het stoere kasteel Bredevoort.

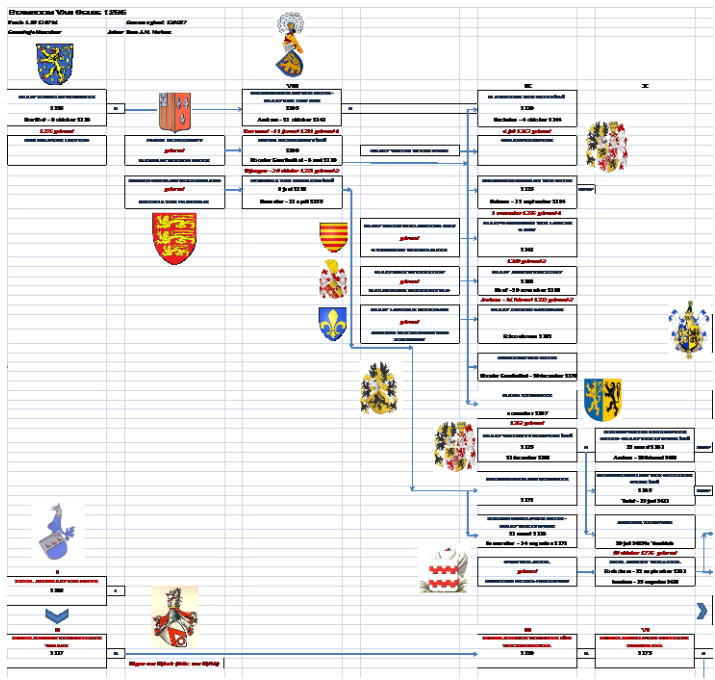
Bredevoort of Brederode?

*In 1882 vervaardigt J. Craandijk tijdens zijn rondwandeling door de Achterhoek twee tekeningen van kasteel Bredevoort. Dit heeft hij waarschijnlijk gedaan aan de hand van oudere voorbeelden die dan verloren zijn gegaan, want het kasteel is immers al lang geleden verdwenen. Het is echter maar zeer de vraag of zijn voorbeeld kasteel Bredevoort voorstelt. De tekeningen zijn in het archief opgeslagen met de aantekening Bredevoort, maar dit zegt natuurlijk niets over de authenticiteit van de afbeelding. **Hermans** heeft Craandijks **tekening** geïdentificeerd als kasteel Brederode.*

Het meest in het oog springende verschil tussen het plattegrond uit 1562 en Craandijks tekening is dat Bredevoort rondom woonvleugels heeft. Kasteel Bredevoort heeft in 1562 twee ronde torens, Brederode slechts één. Op nevenstaande 3D-reconstructie van de hand van Hermans is te zien hoe kasteel Bredevoort er in 1562 mogelijk heeft uitgezien.

Deze reconstructie is gebaseerd op het plattegrond uit 1562, zodat enige aannames rondom de hoogte van de verschillende gebouwen zijn gemaakt.

Akten Graaf Reinald II van Gelre

Geschiedenis en akten van de betrekkingen tussen Gelre en Deventer

Bron Dr. W. Jappe Alberts

In de 14de en de 15de eeuw bestonden er niet alleen nauwe betrekkingen tussen de stad Deventer en de gelderse steden, met wie Deventer o.m. in het verbond der Hanze samenwerkte, maar ook tussen de Ysselstad en de gelderse landsheren. Te verwonderen is dit laatste niet. Vooreerst was Deventer als handelsstad aangewezen op goede relaties met de gelderse hertog omdat de land- en waterverbindingen met een zeer belangrijk deel van het Deventer handelsgebied, Rijnland, Brabant, Vlaanderen en Holland, door het gelderse gebied liepen¹. Gelre was als het ware de brug waarover zich een groot deel van het handelsverkeer tussen de noordelijke Nederlanden en het Rijngebied en het zuidelijke Westfalen bewoog, en aan dat verkeer had Deventer een belangrijk aandeel.

Maar er was nog een andere reden waarom de stad Deventer prijs stelde op een goede verstandhouding tot haar buurman. Vele Deventer burgers bezaten onroerend goed, dat in het gebied van de gelderse hertog was gelegen, met name in het Veluwe en in het Zutfense kwartier. Dit bracht o.m. mede, dat de goederen van Deventer burgers in de bedden, schattingen, en andere heffingen, die in Gelre werden opgelegd, betrokken waren², en hieruit rezen herhaaldelijk moeilijkheden en geschillen, mede omdat de gelderse landsheren zich niet gaarne de fiscale mogelijkheden en baten, die het Deventer bezit bood, lieten ontgaan. Dit gold ook voor andere buiten het gelderse territorium gevestigde wereldlijke bezitters, en - mutatis mutandis - eveneens voor bezit van buiten Gelre en Zutphen gedomicilieerde geestelijke of kerkelijke instellingen. Zo rezen b.v.

ook met het Utrechtse Domkapittel, dat goederen op de Veluwe bezat, over het contribuieren aan bedden, schattingen, enz.¹ overeenkomstige questies als met wereldlijke niet-ingezetenen.

Het mag derhalve niet verbazen, dat het stedelijk bestuur van Deventer er naar streefde een formele grondslag te verkrijgen voor de behartiging van de belangen harer burgers - zowel voor de kooplieden als voor de grondbezitters, twee groepen der bevolking van Deventer, die ten dele samenvielen. Dit streven leidde er toe, dat het stedelijk bestuur zich bij voorkomende gelegenheden de verkregen rechten of gewoonten liet bevestigen of de regeling van geschillen liet constateren.

Het Deventer archief bevat verschillende oorkonden waarin zulks geschiedde, namelijk: een drietal acten van graaf Reinald II van Gelre, alle d.d. 12 april 1336, een acte van hertog Reinald IV van Gelre en Gulik, d.d. 7 september 1419² alsmede een acte van hertog Adolf van Gelre, d.d. 7 maart 1466.

De tweede acte (inv. nr. 7) houdt mede verband met de pandovereenkomst tussen graaf Reinald II en bisschop Jan van Diest. Laatstgenoemde verpandde op 27 Maart 1336 aan de gelderse graaf 'onses ende ons gestichts huise, landt ende goet, alse dat huis to Vollenho ende mitten lande van Zallandt ende by der Vechte, dat huis to Gore mitten lande van Twente ende mit allen steden, porten, kerspelen ende dorpe, die in de voirscreven lande gelegen sijn mit ambachten ende allen weirlycken rechten hooge ende lege, cleyn ende groot, buiten steden ende binnen steden....'

Deze kleine serie kan nog worden aangevuld met een niet in het Deventer archief aanwezige acte van hertog Karel van Gelre d.d. 6 Juli 1515. Deze acte treft men, tegelijk met afschriften van de evenbedoelde acten uit het Deventer-archief, in afschrift aan onder de papieren van Viglius ab Aytta, die in de handschriften-afdeling van de Universiteits-bibliotheek te Göttingen worden bewaard. Aldaar bevindt zich namelijk een collectie van 22 banden met originelen en afschriften van verdragen, brieven, acten

en registers, afkomstig uit de schriftelijke nalatenschap van Viglius, die een groot deel van zijn leven in dienst geweest is van Karel V en Philips II. Deze papieren, die slechts een deel van de schriftelijke nalatenschap van de friese rechtsgeleerde vormen, zijn in 1737 voor de handschriften-collectie van de Universiteitsbibliotheek te Göttingen verworven uit de bibliotheek van J.H. von Bülow; hoe de verzameling in diens bezit gekomen is, wordt niet vermeld. Op de aanwezigheid van deze collectie is herhaaldelijk - zij het ook merendeels terloops en, zo mag men er wel bijvoegen, zonder veel resultaat - de aandacht der nederlandse historici gevestigd, laatstelijk - maar toen zeer nadrukkelijk en geadstrueerd met velerlei gegevens - door R. Feenstra, die zeer terecht sprak van verwaarlozing van 'deze unieke verzameling' door de nederlandse geschiedkundigen¹.

De hier gepubliceerde acten zijn van belang voor de kennis van de interterritoriale, fiscale en financiële verhoudingen. Dit blijkt duidelijk uit de acte van 6 Juli 1515. Maar nog meer uit de omstandigheid, dat de hier gepubliceerde teksten, die in het Göttinger handschrift met dezelfde hand op een dubbel blad papier geschreven zijn - en dus blijkbaar voor één en hetzelfde doel gecopiëerd zijn - aldaar worden voorafgegaan door een 'Extraict ut den tractaet bynnen den Graeve gemaickt anno etc. XXXVI'.² Dit extract³ luidt als volgt:

Item is oick geaccordiert getracteert ende merckelick onderspraicken dat die goeden die die vassaelen ondersaeten ende dienaers van den eenen furst liggende hebben in den landen ende herlichheden van den ander furst voertaen niet zwaerder belast en sullen worden noch beswaert mit enige beden zettingen scattingen diensten tollens impositie.: oft andere lasten hoedanich oft uuyt wat saecken de selve geconsentiert oft ingestelt mogen worden oft mit wat naeme dat men de selve soude moegen noemen dan die gueden van den eygen vassaelen ondersaeten ende dienaers van den furst daer die goeden gelegen sijn. Sonder arglist.

12 April 1336.

Graaf Reinald II van Gelre verzekert aan de burgers van Deventer bescherming in en buiten Gelre.

Orig., perk., Vidimus; Arch. Deventer; inv. nr. 6; nieuw inv. nr. 337^x, M.A., charter, nr. 15, met bruin, vrijwel ongeschonden, zegel van Deventer. Afschr. van de orig. acte: U.B. Göttingen, Hist. 657, Bd. XIII, Bl. 360^r. Gedr.: Dumbar, Kerkelijk en Wereltlijk Deventer, I, (1732), p. 500, 1ste kol.

Deze acte is geïnsereerd in een door schepenen en raad van Deventer op 28 April 1336 afgegeven vidimus. Naar de tekst in dit vidimus is de acte hier afgedrukt. Het Göttinger afschr. is - behoudens de spelling - gelijklopend met de originele oorkonde.

Wi Reinalt greve van Ghelre ende Zutphen maken cont ende doen verstaen allen luden ende verliën clarlike dat wi hebben geloëft ende gheloven ende sekeren in goeden trouwen dat wi ende onse erfnamen soelen die gemeine borghere van Deventer ende hoer goet bescermen ende gheleiden varen ende te coemen binnen onsen lande ende buten onsen lande also verre als wi macht hebben ende na onser macht ghelijc anders onsen steden ende onsen luden si te sterken. Sonder argelist. In oirkonde des briefs beseghelt mit onsen seghel ende deser brieve sint twee ghegeven. Int jaer ons Heren dusent drie hondert ses en dertich des Vridaechs na beloken Paschen also men sint Quasimodo geniti.

12 April 1336.

Graaf Reinald II van Gelre bevestigt de vrijheid, rechten en gewoonten van Deventer en verbindt zich de uitspraak in geschillen daaromtrent tussen hem en de stad Deventer of hare burgers aan de schepenen en raden van de stad over te laten.

Orig., perk. vidimus: Arch. Deventer, inv. nr. 7; nieuw nr. 337^x, M.A., Charter no. 15, met bruin vrijwel ongeschonden, zegel van Deventer. Afschr. van de orig. acte: U.B. Göttingen, Hist. 657, Bd. XIII, Bl. 360^r. Gedr.: Dumbar, Kerkelijk en Wereltlijk Deventer, I (1732), pag. 499, 2de kol.

Deze acte is geïnsereerd in een door schepenen en raad van Deventer op 28 April 1366 afgegeven vidimus. Naar de tekst van dit vidimus is de acte hier afgedrukt. Het Göttinger afschr. is - behoudens de spelling - daar mede gelijkloidend.

Wi Reynaut greve van Ghelre ende van Zutphen doen kont ende verstaen allen luden *die desen brief sien sullen oft hoeren lesen* ende vergheen clarlike dat wi gheloeft hebben ende gheloeven ende sekere in goeden trouwen mit desen brieve vor ons ende voer onse erfnamen die wi daer inne verbienden den.. scepene.. den raet ende alle der ghemeinte der stat van Deventer dat *wi se laten sullen ende halden in alle haere vriheyte in alle haren rechten besittinghe ende alde ghewoente die se van alts ende van allen bisscopen van Utrecht hiertoe als op desen dach toe ghehadt gebruyct ende ghebracht hebben.* Ende weer dat sake dat tusschen ons onsen erfnamen oft yemants van onser wegen van der eenre syde ende den.. scepene.. raedt ende der stat van Deventer vorgenoemt van der ander syde enich stoet oft enich bespreken van desen punten vorgenoemt gheviel des niet wesen en sal soe willen wi ende gheven over mit desen brieve soe wes die twelf scepene ende die twelf raetslude van der stat van Deventer voirgheseeght in der tijt op den heyligen mit haren eeden behouden willen van desen punten voirgenoemt als voer haer vriheyte recht besittinghe oft alde ghewoente dat si daer in vrilike verbliven sullen ende besitten. Ende wi onse erfnamen oft yemant van onser wegen in negheenrehande manieren hem dat breken oft verminnen en sullen. In orkonde ende vestenisse

alle deser dinc voirscreven hebben wi desen brief besegelt mit onsen segele. Gheheven int jaer ons Heren dusent drie hondert ses ende dertich des Vridags na beloken Paschen als men singht Quasimodo geniti.

Er is nog een derde acte van graaf Reinald II van Gelre, eveneens van 12 April 1336, en eveneens vervat in een vidimus op 28 April 1336 afgegeven door schepenen en raad van Deventer. Deze derde acte is - afgezien van de spelling - woordelijk gelijk aan de laatste hiervoor afgedrukte acte, met dit verschil, dat de in de tekst van laatst bedoelde acte gecursiveerde woorden niet in de derde acte voorkomen.

De acte is hier afgedrukt naar het origineel; het afschr. is - behoudens de spelling - gelijkloidend met de originele oorkonde.

Wy Adolph van der gnaden Gaits hertoige van Gelre ind van Gulich ind greve van Zutphen bekennen in desen apenen brieve vur onss onse erven ende nakomelingen dat wy onse erve ende nakomelingen willen laten blijven burgermeistere scepene raide burgeren ende ingesetenen der stat van Deventer by hoeren rechten beseten ende heerkomen gelijck hertoige Reynalt van Gelre onse voirvadere seligher gedachten hem sijnen besegelden brieff dair op gegeven heeft sonder enige gebreken voir datum dis brieffs geschiet op hem to halden. Oick gelaven wij hem onverbrekelick te halden ende te doin halden die swoene tusschen den lande van Gelre ende den stichte van Uytrecht gemaict die onse lieve heer ind vader hertoige Arnolt van Gelre etc. den stichte besegelt heeft¹. Sonder enigerkunne argelist. Ind hebben des to oirkonde onsen segell van onsser rechter wetenheit ain desen brieff doin ende heyten hangen. Gegeven in den jair onss Heeren dusent vierhondert sess en tsestich des Vridaiges na den Sonnendach Reminiscere. ¹Over de zoen met het Sticht vergel. W. Jappe Alberts, Staten van Gelre en Zutphen, I, (1950), pag. 135 en 139.